

PETRIK BÉLA

A lakiteleki találkozó

Ha a magyarság huszadik századát kellene valamely új-guineai egyetem diákjainak bemutatnom, alig tucatszáz eseményt említenék. Elsősorban azokat, amelyek a nemzet belső életét, a politika és társadalom szerkezetét, kultúráját és identitását határozták meg. Olyanokat, mint az idén éppen hetven esztendőre visszatekintő szárszói találkozót, vagy az 1956-os forradalom és szabadságharc néhány napját és ebben a sorban a század talán utolsó, mélyről felszakadó kitörését, a negyedszázaddal ezelőtti lakiteleki találkozót.

A népi-nemzeti mozgalom már a hetvenes évek elején, ha kitérőkkel is, de elindult Lakitelek felé, ezért az MSZMP Politikai Bizottságnak 1986-ban elfogadott harmadik ellenzéki határozata – amelyet a liberális, baloldali történetírás napjainkig idéz – téves diagnózist állított fel. Ez ugyanis a pártállami vezetést nyugtatva úgy értékelte a belpolitikai helyzetet, hogy lényegében nincs nagy baj, mert a nemzeti radikális ellenzék, bár társadalmi tömegbázisát tekintve a párt hegemon uralmát is veszélyeztethetné, nem rendelkezik szervezettel és politikai programmal, nem lépett az illegalitás útjára, lényegében impotens eszmei irányzat. Ezzel szemben áll a demokratikus ellenzék, amely rendelkezik programmal, illegális tevékenységet is kifejt, de társadalmi támogatottság hiányában tényleges veszélyt nem jelent a hatalomra.

A pártvezetés legfelső köreinek szánt nyugtató hatású összefoglalónak azonban élesen ellentmondott az állambiztonsági szervek mindennapos tevékenysége, s a nemzeti ellenzék tagjainak legnagyobb sajnálatára a belügyi szervek nem ezekből a párttáborozatokból tájékoztak. Az elhárítás ugyanis ekkor már pontosan tudta, hogy a népi-nemzeti mozgalom minőségileg túljutott az ellenzéki határozatban írt állapoton, és a figyelme középpontjában álló „Subások”-ról tudta, hogy szervezeten működnek, és ha nem is pontokba szedett, de jól körülhatárolható szellemi-politikai programmal rendelkeznek. Némi kitérével megemlíthetjük, hogy ez a nyolcvanas évek közepén lángra kapó folyamat a hetvenes évek elején is lezajlott egyszer a Kiss Ferenc vezette szellemi kör kapcsán, amely a népi-nemzeti ellenzék akkor fiatal generációját fogta össze – Für Lajos és Czine Mihály mellett Kiss. Gy. Csabát, Bíró Zoltánt

és másokat – s amely az Ilia Mihály által szerkesztett Tiszatájon keresztül országos nyilvánosságot kapott, és egy markáns, a nemzeti hagyományokra, az elszakított magyarság helyzetére és jogfosztottságára, a magyar társadalom legfontosabb problémáira, így például a népesedési kérdésre összpontosító program mentén szerveződve fenyegette a pártállami ideológiát. Az állambiztonság akkor a pártvezetéssel együtt elég erős volt ahhoz, hogy Ilia lemondatásával és sorozatos retorziókkal ezt a szerveződést a víz színe alatt tartsa. A nyolcvanas évekre azonban a belügyi szervek azzal szembesültek, hogy a népi-nemzeti ellenzék mögött már olyan társadalmi támogatottság áll, amely nem az illegalitás és így a betilthetőség világában mozgott, hanem a nyilvánosság egy olyan mezsgyéjén, mely kikerülte a pártállam által jóváhagyott és engedélyezett színtereket.

A szervezetszerűség felé tett első lépést a nemzeti ellenzék, Bakos István javaslatára, 1979-ben megtette, s bár a Bethlen Gábor Alapítványt csak 1985-ben jegyezték be, a nyolcvanas évek elejétől már szellemi műhelyként működött, koordinálta és szervezte a nemzeti ellenzékét, s a rendszerváltás előtti társadalomban egyedülállóan biztosította egy majdani politikai mozgalom hátszágát, a lengyelországi példából is merítve. Az alapítvány által létrehozott és működtetett fórumok, Kiss Gy. Csaba szavaival élve: „hajszálcsovekké váltak a diktatúra szerkezetében, más értékrendszert, gondolkodás- és magatartásmódot közvetítő hajszálcsovekké...” A nyomásgyakorlás új szervezeti formáját honosította meg „civiltársadalmi műhelyek”, a „szabadság kis köreinek” létrehozásával, az autonómiára törekvés igényével, ha szabad így fogalmaznunk, a kultúra, a politikai és szellemi élet egy új dimenzióját hozta létre. A Kádár-rendszer ezért folytatott fél évtizedes küzdelmet az alapítvány legalizálása ellen. A hazai és európai hagyományokkal rendelkező, majd Révai József által betiltott alapítványi forma újraélesztésével olyan független szellemi és szervezeti keret jött létre, amely valóságos alternatívát jelentett a monolit államhatalmon belül. Az alapítvány egyszerre lehetett kulturális autonómiaközpont, segélyszervezet, ösztöndíjtanács, díjkiosztó bizottság, a határon túl élők érdekképviseleti szerve, s ez indokolta az állambiztonság kiemelt figyelmét, amelyet legalább száz belügyi napi operatív jelentés igazol.

A lakiteleki találkozóhoz vezető útról még egy példát említenék az ellenzéki határozat téves hely-

zetértékelésére. Az 1985. októberi ellenzéki megmozdulások közül talán a legkisebb visszhangot és a legcsekélyebb nemzetközi érdeklődést a Lakiteleken, október 22-én megrendezett *Antológia-est* váltotta ki. Ez a némaság méltatlan volt az esemény jelentőségéhez mérten, s a Kádár-rendszerrel szembeni fellépések sorában betöltött szerepe szempontjából méltatlan ma is.¹ Az est előtt ugyanis nem volt ilyen jelentős, hazai, az 1956-os forradalomra emlékező és azt méltató, így a fennálló rendszerrel szemben demonstráló nyilvános fellépést, amelyen közel fél-ezer, az ország minden pontjáról érkező érdeklődő vett részt, szellemi és érzelmi egységet teremtve az anyaország és az elszakított országrészek, továbbá a nyugati emigrációba szétszórt magyarság között a magyar forradalom gondolatának – nemzeti szuverenitás, szabadságjogok, demokrácia és parlamentarizmus – égisze alatt. Jelentőségét nem radikális hangvétele, hanem a tömeg mozdítása, a vidék Magyarországnak megakadályozhatatlan nyilvánossága adta. Az esemény ezzel ki is vált az egyéb ellenzéki megmozdulások sorából, hiszen rendszerintilag jelentett új megoldást: nem a hatalom és az ellenzékiesség, a földalattiság és a konspiráció mezején szerveződött, új teret nyitott a nem kért és nem engedélyezett civil nyilvánosság megteremtésével. Ez a nem kért és nem engedélyezett civil nyilvánosság volt Lakitelek előszobája.

A fentiekre figyelemmel talán nem véletlen, hogy a nyolcvanas évek elejétől egyre szaporodó hatalmi demonstrációk a nemzeti ellenzék, Nagy Gáspár, Csúrka István, Csoóri Sándor vagy éppen Lezsák Sándor, a népi-nemzeti mozgalom számára nyilvánosságot biztosító fórumok, így a *Mozgó Világ*, az *Új Forrás* és a *Tiszatáj* ellen irányultak. A demokratikus ellenzék illegalitása ugyanis a kommunista rendszer által sokkal könnyebben kezelhető volt, hiszen ugyanarra a logikára, az élcsapat ideájára épült. A népi-nemzeti mozgalom földalattiságot meghaladni tudó fellépése, egy demokrácia nélküli társadalomban demokratiként való viselkedése, a párton kívül szerveződő ellenzék – legális fórumokkal, így például az írószö-

vetség „elfoglalása” – ugyanis már csak egyetlen lépésre volt egy plurális, többpárti berendezkedéstől.

A lakiteleki találkozó értékelésekor egyetlen szempontot szeretnék kiemelni, amely választ adhat nemcsak a népi-nemzeti mozgalommal szembeni nyolcvanas évekbeli hatalmi fellépésekre, hanem a harmadikutas, sajátos nemzeti megoldás mai napig tartó negligálására is. Ahogyan az 1943-as szárszói találkozó, úgy az 1987-es lakiteleki találkozó legfőbb bűne ugyanis az értékelések során az volt az új rend politikai vezetésének szemében, hogy a kívánatos és egyedül üdvözítő politikai és kulturális berendezkedéssel szemben alternatív utat kínált, ha tetszik, nem állt bele az idő diktálta fősodorba. A népi írók és a harmadikutas mozgalom képviselői 1943-ban, két évvel a vesztes világháború befejezése előtt, a hatalomba készülő kommunistákkal szemben, a balra kilendülő inga mozgásával ellentétesen a paraszti-polgári demokrácia ideáját ajánlották, egy feltétlen szovjet orientáció helyett Nyugat és Kelet között egyensúlyozó, a belső értékekre alapozó semlegesség lehetőségét. Az 1945-ös választások eredménye igazolta, hogy sikerrel. A lakiteleki népi-nemzeti ellenzék 1987-ben, két-három évvel a rendszerváltás előtt egy parlamentáris nemzeti-demokrata társadalom eszményét villantotta fel, egy feltétlen észak-atlanti dominanciájú, a globális pénzügyi világnak felajánlkozó orientációval szemben, a nemzeti adottságokra és a kétezer éves európai értékekre és hagyományokra építő modellét. Az 1990-es választás eredménye igazolta, hogy sikerrel. Előbbi kezdeményezést a szovjet csapatok és a kommunista párt erőszakszervezetei fegyverrel, utóbbit a baloldali-liberális pártok által működtetett gazdasági hatalom intézményrendszere tarolta le. S tegyük hozzá: mindkettő felkészületlenül érte a belső politikai, szellemi elitet.

Mindkét találkozó résztvevői az egyedül üdvözítő, korábban a kommunizmus, később a globális kormányzás eszméjének állítottak versenytársat. Akárcsak a marxizmus, a kommunista diktatúrát váltani akaró globális gazdaság és politikai berendezkedés eszméje is – bár ez utóbbiból hiányzik az az „elrettentő nyíltság, amellyel a marxizmus, a náciizmus és a dzsihadizmus szemrebbenés nélkül kifejezésre juttatja, hogy uralma nem tűr alapvető ellenkezést” – azt a képzetet igyekezett kelteni, hogy az igazi demokratáknak nincs más választásuk, mint a globális kormányzáson alapuló liberális piacgazda-

¹ Lásd Csizmadia Ervin ötszáz oldalas, a korszakkal, a demokratikus ellenzékkel foglalkozó monográfiáját (Cs.E.: *A magyar demokratikus ellenzék*, T-TWINS Kiadó, 1995), amely zárójelben, két sorban említi az eseményt. De Pintér M. Lajos avatott, a népi-nemzeti ellenzékéről szóló könyvében is csak négy sornyi és egy lábjegyzetnyi szöveget szentelt az eseménynek (P.M.L.: *Ellenzékben 1968–1987*, Antológia Kiadó, 2007).

ság működési modelljének feltétel nélküli átvétele. A nemzeti ellenzék a Tiszatájtól Lakitelekiig, vagy ha tetszik, Szárszótól Lakitelekiig, ezzel szemben annak a szuverenitásnak a gondolatát ápolta, amely a társadalom belső életére egy európai értelemben vett parlamentáris demokráciát, kifelé pedig egy szuverén nemzet-államiságot kívánt létrehozni.²

A népi-nemzeti mozgalom hetvenes-nyolcvanas évekbeli tevékenysége, a lakiteleki találkozó jelentőségét tehát abban határozhatnánk meg, hogy megkérdőjelezte a baloldali marxizmus és a globális kormányzás váltógazdálkodásának egyedüli lehetséges forgatókönyvét, az átalakulás folyamatára alternatív világméretű rajzolt. Mindezt úgy gondolom, hogy öntudatlanul, valamiféle belső készítés hatására tette, hiszen a népi-nemzeti ellenzék akkor még nem sejtette – s ezért okozott számukra a monori szakítás hetekig tartó lelkiismereti válságot –, hogy a tervezett második monori találkozó és a demokratikus ellenzék által összeállított *Társadalmi szerződés* című programtervezet értelme a demokratikus ellenzék vezető szerepének biztosítása egy limitált hatalomváltásban. Ezek a politikai irányzatok – a demokratikus ellenzék és a szocialisták reformkörös irányzatai – ugyanis abban minden bizonnyal egyetértettek, hogy a hatalomgyakorlók körében csak egy korlátozott váltást kell véghez vinni, azaz az alkalmatlannak tartott és korát túlélő vezetőgárda egy részének helyébe egy új élcsapatot kell ültetni, lehetőség szerint nagyobb és élesebb társadalmi megmozdulások nélkül, mert azok beláthatatlan és kontrollálhatatlan következményekkel járhatnak együtt.³ A demokratikus ellenzék és az állampárti hatalmi struktúrában belül elhelyezkedő csoportok és műhelyek közötti szereposztást érte váratlanul a népi-nemzeti mozgalom nyolcvanas évekbeli újfajta stratégiája, a második monori találkozó felrúgása, a lakiteleki találkozó megszervezése, a civil kisközösségek bekapcsolása az önmeghatározásba. Utólag mindezt megfogalmazhatjuk pontosan is: a népi-nemzeti ellenzék egy évszázadok óta hiányzó, a társadalmi átalakulás biztosítékaként szolgáló társadalmi szerződést kívánt körvonalazni, amely meghatározta volna a társadalmi együttélés legfontosabb szabályait, a jogok és

kötelességek, a javak és az esélyek, az anyagi, szellemi, kulturális és politikai erőforrások méltányos és igazságos elosztásának rendjét.⁴

A demokratikus ellenzék Monorra előkészített *Társadalmi szerződése* azért jelentett elfogadhatatlan alternatívát, mert éppenhogy nem a közösen megalkotandó társadalmi szerződés megszületését kívánta elősegíteni, az egy politikai irányzat elitjének alapvetése volt, felhívás a hatalomgyakorlók közötti paktumra, amelyet aztán néhány év múlva a frissen választott demokrácia vezetése mégis megkötött. A *Társadalmi szerződés* programtervezet politikatörténeti helye éppen ezért nem értelmezhető másként, mint a nemzeti kerekasztal-tárgyalások első szakaszát lezáró megállapodás alá nem írásának előzményeként. Mindkét lépés, előbb egy privilegiált, egyoldalú szerződés asztalra tétele, később egy kölcsönösen, jól-rosszul kialakult megállapodás elutasítása ennek az írott/íratlan társadalmi szerződés létrejöttének megakadályozását jelentette.

A népi-nemzeti ellenzék becsatornázási szándéka és ezzel a második monori találkozó végül is megghiúsult, a lakiteleki szervezők elutasították egy társadalmi szerződés kisajátíthatóságának gondolatát, amely azt is jelentette, hogy az átalakulás folyamatában szerepet kér egy alternatív erő, amely ezt a politikai irányzatot végül is ellökte az első szabad választások megnyeréséig. Sajnos nem tovább. Világossá vált ugyanakkor, hogy a népi-nemzeti ellenzék nem fog segédcsapatként integrálódni a demokratikus ellenzékbe, s lehetségesnek tűnt, hogy a részleges hatalomváltást egy valódi rendszerváltásig is elviszi, a hiányzó társadalmi szerződés megkötéséig, s részt kér az átalakulás hogyanjának és tartalmának meghatározásában.

Bár 1987-ben még szó sem lehetett többpártrendszerrel, Lakiteleken kimondatlanul is egy, a koalíciós időkre emlékeztető, a Nemzeti Parasztpárt jobbszárnyától, a Kovács Béla Kiszgazdapártján keresztül, a Demokrata Néppártig húzódó, a nyolcvanas évek nyugat-európai kereszténydemokrata pártok ideológiai világméreteire hasonlító középpárt képe körvonalazódott. Nem egy „kulturvilágtól” elrugaszkodott ideológiával, hanem az európai és a magyar történelmi hagyományokra, a görög–római filozófiára és a kereszténységre épülő, az erkölcsre, a protestáns etikára figyelemmel lévő, a kisközösségeket – a családot, az iskolát – szem előtt tartó, a szolidaritásra támaszkodó eszmeiséggel. Kevés gazdasági, jogi és társadalomtudományi szakmaisággal és fiatalsággal

2 Lásd erről John O'Sullivan: *Szuverenitás vagy behódolás*, Magyar Szemle, 2012. 7-8. szám

3 Lásd erről részletesen Tellér Gyula: *Középfajú pártdráma*, Nagyvilág, 2009. szeptember, 778.

4 Lásd erről Hankiss Elemér: *A késlekedő társadalmi szerződés – A konszolidációról*, Kalligram-Korridor, 2012.

ugyan. Mindez valóban nem került pontokba foglalásra, de kétségek nélkül létezett egy koherens gondolat-érzelmi egység, amelyet a harmincas évekbeli népi írók, Németh László, Illyés Gyula, Szabó Zoltán és Kovács Imre munkái alapoztak meg, s amelyet az 1945-46-os időkben a Nagy Ferenc, Kovács Béla vezette Kisgazdapárt ültetett át egy modern államiság keretei közé, Bibó, Kovács Imre és Farkas Ferenc parasztpárti támogatásával. Ebbe épült bele a hetvenes évekbeli közép-európai mozgalmak, a cseh, szlovák és lengyel tapasztalatok, a hatvanas évektől az erdélyi és felvidéki kisebbségi és később a nyugati magyarság gondolatvilága. A kísérlet gyengeségét nem a világkép hiánya jelentette, hanem annak feldolgozottsági, tudatossági szintje, töredezettsége és bizonytalan, határozatlan képviselője. Talán az, hogy bár együtt állt a tudás, a felkészülés, nem sikerült egységes világgéppé rendezni mindent, s hogy maga a mozgalom és később a párt nem állt bele ebbe a maga körvonalaiba, alapvetően harmadikutas világgép megvalósításába, hogy feladta a társadalmi szerződés megkötésének igényét.

A népi-nemzeti ellenzékben a lakiteleki találkozón egy olyan átalakulási folyamat körvonalazódott, amely az 1947-ben megszakított folytonosságot felvéve, a magyarság történelmi és közjogi tradícióját felidézve a társadalmat vissza kívánta vezetni a magyar történelem főáramába. Ezzel a jogfolytonosságra törekvő állásponttal azonban nemcsak a kommunista párt és így az együttműködésre kész népi baloldal állt szemben, hanem az a demokratikus ellenzék is, amelynek a hatvanas-hetvenes évek baloldali nyugat-európai mozgalmak jelentették az igazodást és a mér-

téket. Számukra nemhogy 1948 vagy a koalíciós idők – nem azok pátosza, sokkal inkább államjogi megoldásai – nem jelentettek semmit, de még az 1956-os forradalom hagyománya is csak később vált viszonyítási ponttá. Mindez előrevetítette az 1990-es első szabad választás egyik legfontosabb kérdését, nevezetesen, hogy annak tétje nem csupán az MSZMP pártállamának megbuktatása, hanem két, egymástól gyökeresen eltérő szabadvilági modell és világnézet

közötti választás. S bár egy, a történelmi jogfolytonosságra épülő szuverén nemzeti politikai berendezkedés kísérlete, egy széles körű társadalmi szerződés „megkötése” negyedszázaddal ezelőtt megghiúsult, annyit azonban ennek mindenképpen köszönhetünk, hogy legalább egy pillanatra – ahogyan 1945–1946-ban, vagy az 1956-os forradalom napjaiban – felvillant az együvé tartozás élménye, a magyarság nemzeti identitásigénye és a parlamentáris demokrácia, egy szociális és szolidáris piacgazdaság intézményrendszerébe vetett hit és bizalom.

S talán még annyit, hogy ma a szervezett, kormányzó erőként a világnormaként hirdetett globális kormányzással szemben a szuverén

nemzetállamok együttműködésének gondolata politikai rendezőelv lehet, nemcsak Magyarországon, de egyre többen képviselik ezt Európában is, gondoljunk csak a lengyelek kiállítására. Mindezt talán más mozgalmak mellett, a népi-nemzeti mozgalom önmeghatározásának, a lakiteleki találkozó és a harmadikutas ellenzék új dimenziókat és tereket nyitó, a civil társadalomra épülő legális ellenzéki politizálásának is köszönhetjük. Lakitelek értelmét Németh László 1943-ban mondott szavai idézik: „A végső cél ez lett volna: olyan radikális tábort állítani föl ebben az országban, amelynek nézeteit (s azokban a bennszülöttek valódi érdekeit) a ránk küldött megváltóknak is figyelembe kell venniük.”⁵



Zenélő kút (Veresegyháza)

5 Németh László: *Második szárszói beszéd*, Ih.: Az értelmiség hivatása, Turul, Budapest, 1944., 17.